

DOI 10.26886/2414-634X.8(27)2018.12

UDC: 7:071.2;78.087.68

ART DIRECTION AS A PHENOMENON OF MUSICAL CULTURE OF UKRAINE

Y. L. Maslennikova, A. V. Stepanyuk

Lutsk Pedagogical College, Ukraine, Lutsk

The article explores the traditions of choral conducting in the context of the professionalization of musical art, and the significance of the conductor's tradition for Ukrainian musical art and the spiritual culture of our people as a whole is found out. It was noted that the period of development of the Ukrainian national conductor education confirmed the pedagogical ideas about the introduction of national priorities and democratization of education, the importance of in-depth professionalization of the content, methods and forms of training choir conductors, educating students as bright creative individuals. It is proved that the performing art of conducting continues to evolve as the musical language becomes more complex, the level of skill of the orchestra students is growing. This requires even better training for future conductors.

Key words: folklore, national tradition, choral art, sacred music, conductor, choral culture.

Масленнікова Ю. Л., Степанюк А. В. Мистецтво диригування як феномен музичної культури України / Луцький педагогічний коледж, Україна, м. Луцьк

У статті досліджено традиції хорового диригування в контексті професіоналізації музичного мистецтва, з'ясовано значення диригентської традиції для українського музичного мистецтва й духовної культури нашого народу в цілому. Зазначено, що в розвитку української національної диригентської освіти

затвердилися педагогічні ідеї щодо запровадження національних пріоритетів і демократизації освіти, важливості поглибленої професіоналізації змісту, методів, форм підготовки диригентів хору, виховання студентів як яскравих творчих індивідуальностей.

Доведено, що виконавське мистецтво диригування продовжує розвиватися, оскільки ускладнюється музична мова, зростає рівень майстерності оркестрантів. Це потребує ще кращої професійної підготовки майбутніх диригентів.

Ключові слова: фольклор, національна традиція, хорове мистецтво, духовна музика, диригент, хорова культура.

Постановка проблеми. Необхідність радикальних змін, що їх вимагає європейська освітня спільнота, зумовлює активізацію музично-педагогічної думки, рефлексивного осмислення історії, теорії і практики вітчизняної мистецької освіти. Одним із перспективних напрямів її збагачення є вивчення та творче використання ідей, принципів, змісту й методів виховання диригента, що склались у ХХ столітті. У цьому плані значний інтерес для сучасного мистецтва диригування становлять ідеї та підходи, які пропонували представники української хорової культури в досліджуваний період. Диригентська професія є найменш вивченим і обґрунтованим видом музичного виконавства з теоретичної точки зору. Вона має ряд специфічних особливостей, характерних тільки для цієї спеціальності. До них належать: велика творча відповідальність диригента перед слухачами й колективом, максимальна «зарядженість» теоретичними музичними знаннями й практичними навичками в управлінні хором та оркестром, обов'язкова наявність яскравих емоційно-вольових якостей, які є основою психологічного та музичного впливу диригента на колектив, творча обдарованість у поєднанні з рядом професійно значущих якостей.

Паралельно до переліченого, на нашу думку, має бути налагоджений тісний зв'язок між наукою і освітньою практикою, зокрема музично-виконавською, у процесі підготовки конкурентноздатного фахівця. Саме ці позиції визначають тему як актуальну.

Метою статті є вивчення педагогічних особливостей особистості майбутніх диригентів і виявлення взаємозв'язку професійно-педагогічної спрямованості з професійно значущими якостями, професійною самооцінкою і диригентськими вміннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення педагогічних джерел свідчить, що увага багатьох науковців акцентована на таких напрямках: аналіз педагогічних поглядів фундаторів вітчизняної музичної освіти (Ж. Аністратенко, А. Бабій, О. Бенч, М. Боровик, В. Васильєв, Є. Виноградова, С. Горбенко, О. Джура, О. Михайличенко, О. Ростовський, О. Рудницька), музикознавчий аналіз окремих питань організації підготовки диригентів (С. Волков, А. Лащенко, Ю. Лошков, А. Мартинюк, А. Мірошникова, П. Ковалик, Є. Савчук, Є. Скрипчинська, О. Тимошенко), теоретико-методичні аспекти диригентсько-хорової освіти студентів у вишах різного профілю (Л. Василевська-Скупа, Г. Голик, І. Коваленко, А. Козир, Л. Лабінцева, І. Лисакова, О. Маруфенко, Л. Остапенко, І. Шинтяпіна). Проблеми мистецької творчості на ниві хорового диригування знайшли всебічне відображення в низці підручників з історії української музики О. Шреєр-Ткаченко, доповнених її авторською тритомною хрестоматією. З позицій системно-діяльнісного підходу авторкою ґрунтовно досліджено диригентсько-хорову діяльність провідних діячів музичної культури (М. Концевича, А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Дилецького, М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця та ін.). Вагомим внеском у дослідження історії української хорової музики стали музикознавчі

розвідки Н. Горюхіної. У її дослідженні «Основні риси української класичної музики та їх розвиток в хоровій творчості радянських українських композиторів» ґрунтовно проаналізовано хорову творчість М. Лисенка й продовжувачів його справи на ниві композиторства, з'ясовано традиційні сутнісні риси українського національного диригентського стилю та вплив його на подальший розвиток сучасної диригентської стилістики. Диригентське мистецтво займає провідне місце у формуванні творчої особистості. Такі композитори, як М. Леонтович, М. Лисенко, І. Воробкевич, К. Стеценко, Я. Степовий та інші створили досконалі зразки хорових обробок, зокрема акапельних, відіграли визначну роль у закладенні фундаменту широкого музично-естетичного виховання молоді. Історія становлення та розвитку української професійної музики висвітлюється в працях Л. Архімовича й М. Гордійчука «М. Лисенко: життя і творчість» (1992 р.), А. Завальнюка «Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи» (2002 р.), «Микола Лисенко у спогадах сучасників» (2003 р.), Д. Ревуцького «Микола Лисенко. Повернення першоджерел» (2003 р.).

Виклад основного матеріалу. Формування особистості майбутнього вчителя – багатоскладний процес. Ми спираємося на такий важливий компонент формування педагогічної культури вчителя як загальновідома виключна роль мистецтва. Найважливішою функцією мистецтва, його домінантою є, на наш погляд, світоглядність.

Питання диригентської педагогіки набувають особливого змісту в умовах відродження національної культури, яка не втратила свого актуального значення, а навпаки, відіграє основну роль у відродженні духовної культури підростаючого покоління.

Сучасний період розвитку диригентського мистецтва почався за часів незалежності України. Про необхідність обґрунтування нових

підходів свідчать публікації А. Авдієвського, А. Мірошникової, О. Тимошенка, П. П'яковського, П. Ковалика. Зокрема, О. Тимошенко підкреслював доцільність збереження певної централізації державної структури управління навчальними й навчально-науковими центрами, що підвищить ефективність координації національної диригентської освіти зі світовими стандартами, а також дозволить не тільки уникнути практично-прикладного підходу до мистецької освіти, а й закріпити «традиційну для України феноменологічну проекцію мистецької освіти» [10, с. 35]. Автор висловлювався щодо зосередження уваги на теоретичному обґрунтуванні спільностей і розбіжностей у структурі та змісті різноступеневої та різнопрофільної диригентської освіти відповідно до існуючих профілів професійної підготовки. Це, на його думку, надасть процесу навчання, конкурентності й інтенсивності. Важливим аспектом реорганізації диригентсько-хорової освіти фахівці вважали інтеграцію та координацію творчих і освітніх зв'язків між українськими й зарубіжними закладами освіти. Одним із концептуальних напрямів реформування незалежної вітчизняної музичної освіти вчені та практики називали поглиблення в ній етнокультурознавчого аспекту, зокрема ідей і провідних положень музичної україністики. Цю тему підтримував академік А. Авдієвський, який вважав доцільним здійснювати диригентсько-хорову підготовку вчителів музичних дисциплін у руслі національної музичної культури. Зміст освіти, у якому враховано етапи становлення української народної культури, орієнтує на духовно-культурне збагачення нашого суспільства, сприяє згуртуванню інтелектуального потенціалу країни навколо завдань патріотичного виховання, вважав видатний митець і педагог [9, с. 11].

Диригентська діяльність педагога – музиканта є складною системою, що обумовлює необхідність вивчення комплексу

диригентських дисциплін. У процесі розробки концепції диригентської підготовки студентів в умовах Луцького педагогічного коледжу ми прагнули до впровадження досвіду вітчизняної диригентської педагогіки. Розвиток творчої активності студента нерозривно пов'язаний з процесом навчання [2, с. 45]. Вирішальним моментом набуття практичних навичок роботи з хором і розвитку творчої особистості є свідоме і творче засвоєння навчального матеріалу, набуття знань, які залежать від трьох факторів: хто і як навчає, чому навчає, кого навчає. Творче засвоєння включає в себе ряд компонентів: увагу, мислення, запам'ятовування, набуття практичних знань, на базі яких здобувають уміння й навички.

Особливу увагу звертаємо на ознаки мистецтва хорового диригування як феномену національної культури. Маємо підстави стверджувати, що внесок українських музичних діячів у цій галузі більш значний, ніж вважалося раніше [7, с. 78].

Очевидно що застосування особистісного підходу в процесі диригентської підготовки сприятиме професійному зростанню майбутнього викладача музичних дисциплін. У цьому випадку педагог має бути максимально активним щодо застосування новітніх технологій навчання, власне, організовувати, спрямовувати і керувати процесом їх реалізації на практиці, адже це значною мірою впливає на розвиток особистості, сприяє вихованню творчого мислення, пізнавальних інтересів. Тільки те, що самостійно продумано, стає ідейною переконаністю людини, служить для формування особистості, міцно входить у комплекс професійно значущих знань, умінь і навичок [3, с. 25]. У підготовці майбутніх увчителів музики головне полягає не тільки в тому, щоб дати студентам суму готових знань, передати оптимальний обсяг інформації, але й виробити в них уміння самостійно та творчо застосовувати отримані знання на практиці. Вважаємо, що

одним із ефективних шляхів практичної реалізації цієї проблеми є застосування особистісно орієнтованих технологій навчання в процесі диригентсько-хорової підготовки майбутніх вчителів музики, яке сприятиме розвитку в студентів навичок самостійного аналізу музичних творів, індивідуальної естетичної оцінки, створення виконавського художнього образу та його інтерпретації, набуття навичок суб'єкт-суб'єктних стосунків. Адже всі ці якості є вкрай необхідними для забезпечення успіху у їхній подальшій роботі з учнями [8, с. 41].

Процес диригентсько-хорової підготовки майбутнього викладача музичних дисциплін на основі особистісно орієнтованих технологій навчання є узагальнюючим і систематизуючим чинником усієї фахової підготовки студентів до професійної діяльності. Самостійна робота як основний спосіб здобуття знань шляхом усвідомленого засвоєння навчального матеріалу дозволяє формувати адекватне уявлення про майбутню професію, сприяє кращому баченню обраної спеціальності, розкриттю особистісного потенціалу студентів. Оскільки мистецька освіта посідає важливе місце у формуванні естетичного виховання майбутнього покоління, саме від викладачів диригентських дисциплін, їхніх знань, почуття відповідальності за рівень організації навчального процесу, методичної ерудиції залежать теоретична підготовка, практичні вміння, а в кінцевому результаті – кваліфікація майбутнього викладача музичних дисциплін [1, с. 37].

Профілем майбутньої діяльності викладача музичних дисциплін обумовлений історико-педагогічний аспект розгляду питань становлення та розвитку диригентської освіти в Україні: джерела традиції, естетичні установки, своєрідність технічних прийомів виконавства, форм організації хорових колективів і репетиційного процесу, звукового еталону епохи, комплекс педагогічних принципів у всій його різноманітності.

Результативність функціонування дисципліни "Хорове диригування" значно залежить від усвідомлення сучасного стану хорового виконавства в Україні, проблем музичної педагогіки, а звідси – уявлень про модель сучасного фахівця – хорового диригента [12, с. 27].

До основного завдання дисципліни "Диригування" належить розвиток музично-творчих здібностей, музичного і творчого мислення студентів, формування музично-педагогічної майстерності майбутніх учителів, оволодіння технікою диригування у всій її різноманітності, формування навичок самостійної роботи над вокально-хоровими творами, ознайомлення з методичними та організаційними принципами роботи хору, оволодіння методикою репетиційної роботи з хором, вивчення кращих зразків української та світової хорової літератури, народно-пісенної творчості, пісень, написаних для дітей [10, с. 171]. Цей предмет має світоглядне значення у формуванні диригентської культури майбутнього вчителя музики, бо в концентрованому вигляді охоплює всі основні проблеми музичного мистецтва (творчість, виконавство, педагогіка).

У процесі навчання відбуваються зміни в розвитку професійно значущих якостей особистості майбутніх диригентів (диригентському мисленні, емоціях, волі) і диригентських умінь у професійно-педагогічній спрямованості, професійній самооцінці, які залежать як від рівня розвитку перерахованих якостей майбутніх диригентів, особливостей їхнього взаємозв'язку, так і від етапу становлення майбутнього керівника хору або оркестру. Професійно-педагогічна спрямованість майбутніх диригентів у процесі навчання характеризується певною динамікою, що виявляється в зміні співвідношення її структурних компонентів, видів спрямованості (власне педагогічної, предметної, ситуативної) і рівнів спрямованості

(високого, середнього, низького). Професійно значущі якості майбутніх диригентів (особливості диригентського мислення, емоцій, волі), професійна самооцінка і диригентські вміння мають різну динаміку й рівні розвитку залежно від курсу навчання на мистецькому факультеті [4, с. 114]. Суттєву роль у розвитку професійно-педагогічної спрямованості та професійної самооцінки відіграють диригентська практика роботи з хором та оркестром, стажування в хорі чи оркестрі в як асистент-диригент або другий диригент, студентські диригентські конкурси, репетиційна робота в різних музичних колективах і ансамблях в як музичний керівник [6, с. 10].

Багато особистісних якостей диригента перебувають у взаємозв'язку так само, як і всі виразні засоби музики. Тому не слід спеціально шукати твори «на диригентське мислення», «на волю», «на емоції», тому що в кожному творі необхідно виявлення всіх цих якостей у творчому процесі. Педагог може лише загострити увагу на якомусь епізоді, художньому образі виконуваної студентом музики і домогтися відповідних засобів виконання, звернути увагу студента на необхідності прояву в цьому фрагменті певних емоцій або вольових якостей. Диригентські вміння дозволяють диригенту швидко налаштувати виконавців на потрібний характер, темп, штрих, нюанс виконуваного твору [7, с. 11]. Взаємозв'язок диригентських умінь із професійно значущими якостями керівника хору та оркестру у творчому процесі виявляється тому що, вольові якості й диригентське мислення проявляються насамперед в управлінні темпом ритмом і його модифікаціями; диригент проявляє свою емоційність, а також інтелект і волю насамперед у розкритті особливостей фактури й багатства хорових і оркестрових тембрів і нюансів. Важливу роль у виявленні багатства тембрів і динамічної палітри партитури грає мануальна техніка диригента, особливо ліва рука (права управляє темпом) і зміна

диригентських позицій; диригентське мислення, інтелект художника-виконавця, а також емоційно-вольові якості керівника хорового та оркестрового колективу і диригента-педагога в першу чергу проявляються в конструюванні музичної форми виконуваних творів.

Висновки. Арсенал засобів сучасної психологічної науки необхідно включати в практику диригентської педагогіки та виконавства. Це дасть можливість швидше сформувати у студентів-диригентів професійно значущі якості, професійну спрямованість; вдосконалювати свої емоційно-регулятивні здібності; коригувати психічні процеси на заняттях, репетиціях, концертах; сприяти активізації свого творчого потенціалу як майбутнього керівника хорового та оркестрового колективу і як педагога по класу диригування.

Узагальнюючи, слід зазначити, що для становлення незалежної диригентської педагогіки (кінець ХХ століття) характерним є реалізація принципу диференціації та індивідуалізації навчання диригентів хору в закладах різного профілю (мистецтва, культури, педагогічних коледжах); підвищення ролі феноменологічного та етнокультурного підходів, що вимагало індивідуалізації диригентської освіти, поглиблення змісту освіти цінностями національної культури. Зважаючи на змістовну широту досліджуваної проблеми й багатоаспектність її теоретичного й практичного розв'язання, правомірно констатувати її важливість для подальшої розробки концептуальних засад осмислення індивідуальної творчої діяльності хорового диригента в контексті традиції хорового диригування в Україні.

Література:

1. Грица С. (2000). Фольклор у просторі та часі. Тернопіль, Астон, 328.

2. Козаренко О. (2000). Українська духовна музика і процес становлення національної музичної мови. Мистецтвознавство України, 155.
3. Кошиць О. (1995). Хоровий спів в Україні, Культура і життя, 195.
4. Шреєр-Ткаченко О.Я. (1980). Історія української музики. Музична Україна, 198.
5. Архімович Л. Лисенко М.В. (1968). Життя і творчість. Музична Україна, 244.
6. Ковалик П.А. (2002). Хорове виконавство як феномен творчої взаємодії (з досвіду Київської хорової школи), Нац. муз. акад. України, 18.
7. Мартинюк А.К. (1995). Диригентсько-хорова освіта в музичній культурі України другої половини ХХ ст. Харк. держ. акад. культури, 240.
8. Мирошникова А.А. (1993). Воспитание профессиональных качеств дирижёра-хормейстера в классе хорового дирижирования, 163.
10. Савчук Є. (1992). На рівень сучасності. Музика, ХІМ, 444.
11. Тимошенко О.С. (1996). Музична освіта України на сучасному етапі, Укр. музикознавство, 29.
12. Уманець В.А. Козицький (1973). Учитель музики і співу, Музика, 27–28.

References:

1. Hrytsa S. (2000). Folklor u prostori ta chasi. Ternopil, Aston, 328.
2. Kozarenko O. (2000). Ukrainska dukhovna muzyka i protses stanovlennia natsionalnoi muzychnoi movy. Mystetstvoznavstvo Ukrainy, 155.
3. Koshyts O. (1995). Khorovyi spiv v Ukraini, Kultura i zhyttia, 195.
4. Shreier-Tkachenko O.Ya. (1980). Istoriia ukrainskoi muzyky. Muzychna Ukraina, 198.

5. Arkhimovych L. Lysenko M.V. (1968). Zhyttia i tvorchist. Muzychna Ukraina, 244.
6. Kovalyk P.A. (2002). Khorove vykonavstvo yak fenomen tvorchoi vzaiemodii (z dosvidu Kyivskoi khorovoi shkoly), Nats. muz. akad. Ukrainy, 18.
7. Martyniuk A.K. (1995). Dyrhentsko-khorova osvita v muzychnii kulturi Ukrainy druhoi polovyny XX st. Khark. derzh. akad. kultury, 240.
8. Myroshnykova A.A. (1993). Vospytanye professionalnykh kachestv dyryzhèra-khormeistera v klasse khorovoho dyryzhyrovanyia, 163.
10. Savchuk Ye. (1992). Na riven suchasnosti. Muzyka, KhIM, 444.
11. Tymoshenko O.S. (1996). Muzychna osvita Ukrainy na suchasnomu etapi, Ukr. muzykoznavstvo, 29.
12. Umanets V.A. Kozytskyi (1973). Uchytel muzyky i spivu, Muzyka, 27–28.